

Nume istorice în reprezentarea picturală

Anamaria Paula MĂDĂRAS*

Keywords: *onomastics; historical painting; semantics*

1. Preliminarii

Evenimentul istoric a constituit o sursă de inspirație atât pentru pictorii din spațiul străin, cât și pentru cei din spațiul românesc. Portretele marilor personalități istorice sunt readuse în *conștiința poporului*, iar evenimentele sunt redade diferit în opera de artă, în funcție de implicarea artistului în cadrul acestora.

Prezentul studiu își propune să analizeze, din punct de vedere semantic și lexico-gramatical, anumite nume din pictura cu tematică istorică.

Cercetarea noastră se încadrează în domeniul onomasticii, abordarea fiind una interdisciplinară.

Corpusul este preluat din site-uri ale muzeelor sau din albume și cărți de artă.

2. Considerații teoretice

Informații importante aduce onomastica în ceea ce privește istoria, ajutându-ne să descoperim și să cunoaștem trecutul nostru¹. Aceasta ne învață că „prezentul nostru trebuie să accepte și să integreze vremurile anterioare”, numele de persoană fiind „parte integrantă a limbii unui popor” (Tomescu 2001: 15).

Numele propriu individualizează, singularizează, nu are o funcție comunicativă, ci una *cognitivă fundamentală* „de nommer, d'affirmer et de maintenir une individualité” (Jonasson 1994: 17).

Prin *actul verbal/ de vorbire/ de limbaj*, obiectele din realitate primesc un nume, în timp ce pe „parcursul procesului comunicativ (mai ales verbal, dar și nonverbal), participanții la interacțiune determină modificări în lumea înconjurătoare” (Felecan 2014: 55).

De-a lungul timpului, fiecare neam își formează sistemul denominativ², iar numele de persoane³, de locuri, reflectă istoria, cultura și limba oamenilor care au avut aceeași obârșie (vezi Vințeler 2010: 335).

* Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, România (anna_rus02@yahoo.com).

¹ „Poporul a creat și păstrat în imensul său atelier, în condiții de restriște, denumiri de locuri, nume de persoane care adeseori sunt singurele mărturii și dovezi autentice ale trecutului obscur. Acestea de multe ori pot contribui la descifrarea unor evenimente ale istoriei neamului nostru” (Vințeler 2010: 90).

² „Denumirile obiectelor, numele noțiunilor nu se transmit fără schimburi de la o epocă la alta, de la un popor la altul” (Stati 1964: 81).

Prin legăturile economice și culturale, popoarele care au trăit pe teritoriul țării noastre și-au pus amprenta asupra limbii, îmbogățind-o cu numeroase cuvinte⁴. Ionescu (1993: 12) face o analogie între nume și descoperirile arheologice, deoarece ca și acestea din urmă, numele nu doar că aduc „informații prețioase despre fazele trecute ale civilizației umane”, dar sunt în același timp „depozitare ale modului de viață materială și spirituală”.

În *societățile oprimate*, numele poate să devină un *mesaj politic*. În Africa de Sud, în timpul revoltelor, nume precum *Zwelakhe*, înseamnă „țara sa” sau *Ipuseng*, „fii propriul tău stăpân” (vezi Vaxelaire 2005: 618).

În familiile nobile, numele era un fel de emblemă pe care individul trebuia să-l poarte cu demnitate, „si le nom est considéré comme la trace perceptible d'une famille ou d'une dynastie, le porteur doit se comporter de telle manière que le nom ne soit pas associé à des actes opposés aux valeurs prônées par cette famille” (Vaxelaire 2005: 660).

Existența individului și locul pe care îl deține în societate este dat de nume, „porter un nom, c'est d'abord avoir une place reconnue dans son milieu. C'est exister” (Beaucarnot 2004:127).

3. Nume istorice în pictură

Pictura istorică începe mai întâi în Franța, în secolul al XVII-lea, iar până spre sfârșitul veacului al XIX-lea, visul fiecărui artist, pentru a fi recunoscut, este să abordeze acest gen de pictură (vezi Laneyrie-Dagen 2004: 24).

Renumiți, deveniți protectori ai regilor⁵, pictorii de la curtea acestora beneficiau de toată susținerea lor. Lucrările reflectau diverse ipostaze din viața familiei regale. Louis David, ca prim pictor al regelui Napoleon, este însărcinat cu executarea tabloului ce va perpetua momentul solemn al investirii sale ca împărat al Franței. Așadar, tabloul *Încoronarea lui Napoleon* (1805–1807), executat în decurs de patru ani, va elogia acest moment, artistul pictând portretele tuturor persoanelor prezente la încoronare, atent la cele mai mici detalii, chiar și la modul de așezare al personajelor, pentru a nu contrazice protocolul (vezi Oprescu 1945, III: 88).

Unii artiști nu s-au temut să ridiculizeze sau să accentueze fațeta negativă a protectorului, nepierzând deloc favoarea lui. Tiziano Vecellio (1490–1576) a subliniat *asprimea dominatoare* a lui Carol Quintul sau *pornirea spre desfrâu* a lui Francisc I. Diego Velázquez (1599–1660) l-a reprodus pe Filip al IV-lea ca pe un *barbat elegant, dar nul*, având maxilarul atârnat (vezi Ghițescu 1979, I: 27). Spre deosebire de aceștia, alții au avut o soartă mai puțin fericită: Honoré Victorien Daumier (1808–1879) a fost unul dintre pictorii arestați, deoarece a încercat să

³ Coșeriu (2011: 35) desemnează numele proprii, *nomina propria*, drept *obiecte ale istoriei*.

⁴ „Cuvintele călătoresc în primul rând o dată cu populația din limba căreia fac parte” (Stati 1964: 42), iar pe de altă parte, „istoria, mentalitățile unui popor se reflectă și în planul limbajului” (Neț 2005: 103).

⁵ Cranach cel Bătrân a fost protectorul principelui Frederich al III-lea cel Înțelept (vezi Ghițescu 1979: 302, vol. I), Jean Clouet, pictorul lui Ludovic al XII-lea și a lui Francisc I. Fiul său, François Clouet, preia funcțiunile tatălui și le păstrează sub Henric al II-lea, Francisc al II-lea și Carol al IX-lea (vezi *ibidem*: 123). Diego Velázquez a fost pictor al regelui Filip al IV-lea (*ibidem*: 347), iar Van Dyck, în serviciul regelui Carol I (*ibidem*: 365). François Boucher era protejatul Doamnei de Pompadour (Ghițescu 1981, II: 21).

ridiculizeze *fizionomia regelui mîncăcios*, Louis Philippe, prin caricaturi: *Para mălăiață* și *Gargantua* (vezi Ghițescu 1981, II: 80).

Măreția, autonomia, autoritatea suverană sunt redată în pictură prin ținuta impunătoare a modelului, prin haine și accesorii somptuoase. Au existat situații în care pictorului i-au fost impuse toate acestea. Generalul Wellington îi comandase lui Francisco de Goya să-l picteze. Niciodată mulțumit de imaginea lui, el i-a cerut artistului să modifice tabloul, să aducă mereu retușuri, adăugând medalii și distincții (vezi Carrière, Forman 2007: 223).

Evenimentul istoric a constituit pentru artiști un motiv de inspirație atât în spațiul artistic românesc, cât și în cel străin: *30 Decembrie*⁶ (Alexandru Ciucurencu), *La Mărășești* (Nicolae Mantu), *Lupta de la Mărășești* (Dumitru Stoica), *Atacul regimentului 32 Infanterie* (Petre Troteanu). În tabloul *Întâlnirea dintre Bogdan cel Orb și Radu cel Mare*, pictorul ardelean Constantin Lecca evocă o posibilă unire dintre Moldova și Țara Românească (vezi Drăguț 1979: 3). *Șarja mamelucilor din 2 Mai* (1814) și execuțiile din *3 Mai 1808* (Francisco de Goya, 1808) reflectă revoluția împotriva invaziei francezilor. În *Guernica* (1937), Pablo Picasso se folosește de simboluri (taurul, calul, porumbelul) pentru a reproduce persoanele implicate în tragicul eveniment⁷. Théodore Géricault a fost inspirat de istoria *Meduzei*⁸ atunci când a pictat tabloul *Pluta Meduzei* (1818–1819), eveniment ce a provocat *atacuri contra guvernului și revoltă în opinia publică*.

Zbuciumul, oroarea, neputința în fața războiului sunt sugestiv reprezentate în titluri precum: *Nu se poate privi aceasta!*, *Nu știi pentru ce, Iată ce este mai rău* (1810–1815) (Francisco de Goya) (vezi Ghițescu 1981, II: 40) sau *Femei la cimitir* (1920), *Orfanul*, *Coadă la pâine*, realizate de pictorul Nicolae Tonitza. Francisco de Goya și-a numit una dintre planșele din *Dezastrele războiului* (1810–1820), *Adevărul a murit* (vezi Constantinescu 2007: 228).

Operele literare constituie, de asemenea, motiv de inspirație: *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul* (Theodor Aman, 1852) este o ilustrație a poeziei lui Bolintineanu, *Izgonirea turcilor la Călugăreni*; are ca sursă literară scrierea biografică a lui Bălcescu despre marele voievod, *Capul lui Moțoc vrem* (Abcar Baltazar) este inspirată din nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, de Costache Negruzzi (vezi Cosma 1986: 61–63, 76).

Perspectiva asupra picturii istorice depinde de contactul cu evenimentul produs⁹, aici integrându-se pictorii *imobilizați* pe front: Iosif Isser, Camil Ressu, Nicolae Grigorescu. *Războiul de Independență* (Nicolae Grigorescu) este o realitate pe care artistul o trăiește, un subiect inspirat dintr-o scenă văzută (vezi Botez-Crainic 2000: 109). Același subiect, pentru pictorii contemporani, nu

⁶ A reprezentat manifestația populară ce avusese loc cu prilejul proclamării Republicii (vezi Radu 1973: 18).

⁷ În timpul războiului civil din Spania, aviația germană a bombardat orașul basc Guernica.

⁸ Corabia *Meduza* pornise din Franța spre Senegal având la bord 140 de persoane. În timpul naufragiului, oamenii sunt coborâți într-o barcă numită *radeau*. Lăsați în voia sorții, aceștia au început să se mănânce între ei, supraviețuind doar 19 (vezi Oprescu 1945, III: 135).

⁹ În pictura românească, „momentul 1848 marchează crucial evoluția mentalităților estetice” (Botez-Crainic 2000: 95), pictorii reprezentativi ai acestei perioade fiind: Constantin Lecca, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu.

reprezintă decât o interpretare, un mod particular de a percepe lucrurile trecute: *După război* (Gherase Mădălin).

Pictura istorică are un profund mesaj patriotic. Portretele marilor personalități istorice sunt readuse în *conștiința poporului*, fiind evocate în picturi ca: *Mihai Viteazu* (Mișu Popp, 1881), *Portretul lui Carol Davila* (Theodor Aman).

În foarte multe titluri istorice regăsim fie indicații temporale, exprimate prin numerale cardinale – *10 august 1972* (François Gérard, 1794–1795), *Nașterea lui Louis al XIII, la Fontainebleau, 27 septembrie 1601* (Paul Rubens), *Bonaparte la podul din Arcole (17 noiembrie 1796)* (Antoine-Jean Gros, 1976) – fie numele personajului istoric însoțit de o descriere a funcției: *Anne de Clèves, regina Angliei* (Holbein le Jeune, 1539–1540); *Charles I, regele Angliei la vânătoare* (Anton van Dyck, 1635); *Portretul Infantei Maria-Margareta, fiica lui Philippe IV, rege al Spaniei (1661-1673)* (Diego Velázquez), dar întotdeauna, dacă persoana este cunoscută, portretul va purta, obligatoriu, numele ei.

4. Analiza lexico-gramaticală a titlurilor

A. Componenta lexicală:

a) conversiune

– substantiv din infinitiv lung: *Uciderea lui Mihai Viteazul* (Constantin Lecca, 1845);

b) derivare

– cu sufix diminutival: *Cercetaș* (Ion Theodorescu-Sion, 1817).

B. Analiză gramaticală cuprinde titluri alcătuite din:

a) structuri simple, formate dintr-un singur lexem:

- substantiv

– la singular: *Republica* (Al. Ciucurencu), *Roșior* (Ștefan Luchian), *Bătălia* (Theodor Aman);

– la plural: *Soldați* (Iosif Iser), *Răniții* (Nicolae Mantu), *Soldații* (Ion Theodorescu-Sion);

- numeral cardinal: *1907* (Traian Brădean).

b) structuri complexe, formate din:

– substantiv propriu + substantiv propriu: *Tudor Vladimirescu* (Brăduț Covaliu);

– substantiv comun + substantiv propriu + numeral cardinal: *Sultanul Mehmet II* (Gentile Bellini, 1480);

– substantiv propriu + numeral ordinal: *Ludovic al XIV-lea* (Hyacinthe Rigaud, 1701);

– substantiv + prepoziție + toponim: *Bătălia de la Poitiers* (Eugène Delacroix, 1830);

– substantiv + prepoziție + substantiv: *Războiul de Independență* (Nicolae Grigorescu, 1877);

– substantiv + adjectiv: *Invazii barbare* (Théodore Chassériau), *Curajul galez* (Simon Gérard, 1830);

- substantiv comun în N. + substantiv propriu în G.: *Moartea lui Sardanapal* (Eugène Delacroix, 1827);
- substantiv propriu + numeral cardinal + Grup prepozițional: *Napoleon I petronul imperial* (Dominique Ingres, 1806);
- substantiv comun + substantiv comun + prepoziție + substantiv propriu: *Botezulducelui de Chartres* (François Granet, 1841);
- substantiv + adjectiv + numeral cardinal: *Moment revoluționar 1848* (Virgil Almășanu);
- substantiv propriu + adjectiv: *România revoluționară* (Daniel Rosenthal);
- substantiv propriu + conjuncție coordonatoare copulativă + substantiv propriu: *Decebal și Traian* (Stoica D. Dumitrescu);
- numeral cardinal + substantiv: *30 Decembrie* (Al. Ciucurencu);
- prepoziție + substantiv: *În patrulare* (Alexis Macedonski);
- substantiv + verb la gerunziu: *Daci luptând* (Brăduț Covaliu);
- adverb + substantiv: *Înainte, băieți!* (Luchian);
- substantiv în N. + substantiv în G.: *Dezastrele războiului* (Francisco de Goya, 1810–1820);
- substantiv propriu + prepoziție + substantiv propriu: *Leonidas la Termopile* (Louis David, 1814).

C. Semne de punctuație

În mare parte, titlurile sunt considerate *enunțuri neterminate*, tocmai de aceea semnele de punctuație sunt mai rare. Virgula este cea mai des întâlnită: enumerare, *Horia, Cloșca și Crișan* (Constantin Nițescu).

Parantezele conferă informații suplimentare față de cele furnizate: *Nașterea lui Henri IV (Castelul din Pau, 13 decembrie 1553)* (Eugène Déveria, 1827).

Două puncte oferă o descriere suplimentară, *28 iulie 1830: Libertatea ghidând poporul* (Eugène Delacroix, 1830).

Semnul exclamării apare în enunțuri imperative, cu sensul de indignare: *Nu se poate privi aceasta!* (Francisco de Goya).

Cratima este folosită între un substantiv propriu compus: *Regina Maria-Ana a Austriei* (Diego Velázquez, 1652–1653).

5. Concluzii

În mare parte, pictorii au reușit să surprindă și să pună în evidență în pictura istorică atât măreția, autoritatea marilor suverani, titlurile purtând, în cele mai multe cazuri, numele lor, cât și aspecte din viața războiului, cu tot ce implică acest lucru: teamă, sărăcie, indignare, oroare, neputință. Perspectiva în care au fost pictate aceste evenimente istorice a depins de contactul pe care artistul l-a avut cu evenimentul respectiv.

Prin intermediul picturii, artistul nu face decât ca imaginea istorică să fie cunoscută, să dăinuie. Parcursul evolutiv al picturii istorice relevă „imaginea afectivă a civilizației umane în epocile ei de glorie și decadență” (Cosma 1986: 5).

Bibliografie

- Beaucarnot 2004: Jean-Louis Beaucarnot, *Laissez parler les noms!*, Paris, JC Lattès.
- Botez-Crainic 2000: Adriana Botez-Crainic, *Arta românească modernă și contemporană*, București, Editura Sigma.
- Carrière, Milos 2007: Jean-Claude Carrière, Forman Milos, *Fantomele lui Goya*, București, Editura Pro Editură și Tipografie.
- Cosma 1986: Gheorghe Cosma, *Pictura istorică românească*, București, Editura Meridiane.
- Coșeriu 2011: Eugen Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, București, Editura Humanitas.
- Felecan 2014: Daiana Felecan, *Pragmatica numelui și a numirii neconvenționale: de la paradigme teoretice la practici discursive*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.
- Ghițescu, 1979: Gheorghe Ghițescu, *Antropologie artistică. Antichitatea. Evul Mediu. Renașterea. Barocul*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ghițescu, 1981: Gheorghe Ghițescu, *Antropologie artistică. Secolele XVIII–XX*, vol. II, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Jonasson 1994: Kerstin Jonasson, *Le nom propre. Constructions et interprétations*, Louvain, Duculot.
- Laneyrie-Dagen 2004: Nadeije Laneyrie-Dagen, *Pictura. Secrete și dezvăluiri*, București, Editura Rao.
- Neț 2005: Mariana Neț, *Lingvistică generală, semiotică, mentalități*, Iași, Editura Institutul European.
- Oprescu 1945: George Oprescu, *Manual de istoria artei*, ediția a III-a, vol. III, București, Editura Universul.
- Radu 1973: Bogdan Radu, Ciucurencu și problema obiectului, în „Arta”, nr. 7, p. 17–23.
- Stati 1964: Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, București, Editura Științifică.
- Tomescu 2001: Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Vaxelaire 2005: Jean-Louis Vaxelaire, *Les noms propres. Une analyse lexicologique et historique*, Paris, Honoré Champion.
- Vințeler 2010: Onufrie Vințeler, *Studii și cercetări de onomastică și etimologie*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.

Historical Names in Paintings Representation

Historical events have been a source of inspiration for both foreign and Romanian painters. The portraits of important historical personalities are brought back into the *people's conscience* and the events are represented differently in the work of art according to the artist's involvement.

The present study aims at analysing from a semnatical, lexical and grammatical point of view certain names from historically-themed paintings. Our research is included in the field of onomastics and uses an interdisciplinary approach. The corpus is taken from museum websites or from art albums and books.